

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра міжнародних економічних відносин

Допущено до захисту
завідувач кафедри
д.е.н., проф.Козак Ю.Г.
“ ____ ” _____ 2019 р.

ВИПУСКНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра

зі спеціальності міжнародна економіка

за темою:

«Удосконалення експорту сільськогосподарської галузі в Одеському регіоні»

Виконала: студентка 6 курсу, 4 групи
спеціальності 6.030503 Міжнародна економіка
Секмедіна Єлизавета Олегівна

Науковий керівник: д.е.н, завідувач кафедру МЕВ
Козак Юрій Георгійович

Одеса – 2019

АНОТАЦІЯ

Секмедіна Єлизавета Олегівна

«Удосконалення експорту сільськогосподарської галузі в Одеському регіоні»
випускна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра зі спеціальності «Міжнародна економіка», Одеський національний економічний університет. – Одеса, 2018.

Випускна робота складається з трьох розділів. Об'єктом дослідження є процес експорту сільськогосподарської продукції в Одеському регіоні.

У роботі розглядаються теоретичні основи поняття «експорт сільськогосподарської продукції» та специфіка регулювання експорту сільськогосподарської продукції, проведено узагальнення чинників впливу на ефективність експорту продукції сільськогосподарської галузі Одеського регіону та шляхи підвищення ефективності регіонального експорту.

Зроблений комплексний аналіз динаміки, географічної та товарної структури експорту, та SWOT-аналіз експорту сільськогосподарської продукції Одеського регіону для реалізації наявних можливостей і протистоянню загрозам та виявленню внутрішніх недоліків регіону.

Запропоновано шляхи підвищення ефективності регіонального експорту сільськогосподарської продукції Одеського регіону та заходи з державної підтримки експорту сільськогосподарських товарів з урахуванням вимог Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, розглянуто перспективні ринки збуту сільськогосподарської продукції виробників Одеського регіону України.

Ключові слова: експорт сільськогосподарської продукції, показники ефективності регіонального експорту, динаміка експорту, структура експорту сільськогосподарської продукції, SWOT-аналіз, державне регулювання експорту сільськогосподарської продукції .

ANNOTATION

Sekmedina Yelizaveta Olegovna

"Improvement of agricultural exports to the Odessa region" final work for obtaining an educational bachelor's degree in International Economics, Odessa National Economic University. - Odessa, 2018.

The final work consists of three sections. The object of the study is the export of agricultural products in the Odessa region.

The paper considers the theoretical basis of the concept of "agricultural exports" and the specifics of regulation of agricultural exports, generalization of factors influencing the export efficiency of agricultural products of the Odessa region and ways to increase the efficiency of regional exports.

A comprehensive analysis of the dynamics, geographic and commodity structure of exports, and a SWOT analysis of export of agricultural products of the Odessa region for realization of available opportunities and confronting threats and identifying internal deficiencies in the region.

The ways of increasing the efficiency of regional export of agricultural products of the Odessa region and measures on state support for export of agricultural products taking into account the requirements of the Free Trade Area between Ukraine and the EU are proposed, prospective markets for agricultural products of producers of the Odessa region of Ukraine are considered.

Key words: export of agricultural products, indicators of regional export efficiency, export dynamics, structure of export of agricultural products, SWOT analysis, state regulation of agricultural exports.

ЗМІСТ

ВСТУП		4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ЕКСПОРТУ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ГАЛУЗІ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ.....		8
1.1. Сутність та складові експорту продукції сільськогосподарської галузі.....		8
1.2. Чинники, що впливають на регіональний експорт продукції сільського господарства		13
1.3. Методичні підходи аналізу експортного потенціалу галузі сільського господарства.....		16
Висновки до розділу 1.....		24
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ЕКСПОРТУ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ГАЛУЗІ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ.....		26
2.1. Організаційно-економічні передумови формування сільськогосподарського експорту Одеського регіону.....		26
2.2. Аналіз чинників що впливають на сучасний стан експорту продукції сільського господарства в Одеському регіоні....		29
2.3. Оцінка сучасного стану та динаміки експорту продукції сільськогосподарської галузі в Одеському регіоні.....		34
Висновки до розділу 2.....		45
РОЗДІЛ III. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКСПОРТУ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ГАЛУЗІ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ.....		47
3.1. Організаційно-економічні заходи удосконалення експорту продукції сільськогосподарської галузі в Одеському регіоні.....		47
3.2. Географічна та товарна диверсифікація як чинник активізації експорту продукції сільськогосподарської галузі в Одеському регіоні.....		67
Висновки до розділу 3.....		69
ВИСНОВКИ.....		71
Список літературних джерел.....		74

ВСТУП

Актуальність теми. У низці глобальних проблем світової економіки в сучасних умовах проблема продовольчої безпеки стає все гострішою по всьому світу, національній та регіональній економіці в трійці аспектів, таких як продовольча безпека країн та регіонів, продовольча незалежність, а також продовольча безпека для здоров'я, життя населення та навколишнього середовища. З цією рішучістю роль у забезпеченні продовольчої безпеки держав має перейти до їх зовнішньоекономічної політики.

Вплив світогосподарського середовища, у тому числі діяльності міжнародних організацій на продовольчу безпеку, посилення диференціації країн у рамках світової сільськогосподарської системи, загострення протиріч між зовнішньоторговельною політикою лібералізації торгівлі сільськогосподарською продукцією політикою національного сільськогосподарського протекціонізму актуалізують значимість зовнішньоекономічної політики в області забезпечення і підтримки продовольчої безпеки як на рівні світової економіки в цілому, так і на рівні національних економік і їх суб'єктів зокрема.

Регіоналізація української економіки і лібералізація зовнішньоекономічної діяльності привели до того, що регіони і окремі підприємства стали значно впливати на продовольчу безпеку країни. Пріоритети при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності підприємств диференціюються в залежності від їх специфіки і регіональної приналежності. Особливу актуальність проблема удосконалення організаційно-економічних засад зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарського підприємств здобуває в регіонах, що виробляють і вивозять сільськогосподарську продукцію, до числа яких відноситься і Одеська область, оскільки вона є постачальником сільськогосподарської

сировини.

Таким чином, для України в умовах посилення неоднорідності розвитку соціально-економічного простору країни, активізації процесів інтеграції у світову економіку і вступу в міжнародні економічні організації, питання удосконалення організаційно-економічних засад зовнішньоекономічної діяльності і розробки ефективної стратегії розвитку експорту сільськогосподарських підприємств, включаючи регіональний аспект, здобувають особливу актуальність, що і зумовило вибір теми та розробку проблем в дипломному дослідженні.

Аналіз досліджень в області теорії і практики розвитку зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств показав, що існують певні передумови формування зовнішньоекономічної політики у виді рекомендацій міжнародних організацій, праць вітчизняних і закордонних вчених і практиків.

Дослідженню проблем розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України і, зокрема сільськогосподарських підприємств присвятили роботи О. Амоша, В. Андрійчук, В. Бойко, П. Гайдуцький, В. Геєць, А. Кандиба, В. Топіха, С. Кваша, П. Саблук, М. Парсяк, С. Соколенко, А. Коверга та інші відомі вчені.

Мета та завдання дослідження. Метою роботи є розробка теоретико-методологічних основ та практичних рекомендацій щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності, а також покращення експорту сільськогосподарської продукції підприємств Одеської області.

Реалізація поставленої мети спричинила такі завдання:

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розробка теоретико-методичних засад та практичних рекомендацій щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності, а також удосконалення експорту сільськогосподарської продукції підприємств Одеської області.

Реалізація мети обумовила наступні задачі:

- визначити сутність та особливості експорту сільськогосподарської продукції
- дослідити специфіку регулювання експорту сільськогосподарської продукції
- узагальнити методи визначення показників ефективності регіонального експорту
- провести аналіз динаміки та географічної структури експорту продукції сільськогосподарської галузі Одеського регіону
- провести аналіз динаміки та товарної структури експорту сільськогосподарської продукції Одеського регіону
- визначити заходи з державної підтримки експорту сільськогосподарських товарів з урахуванням вимог Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС

Об'єктом дослідження є процес експорту сільськогосподарської продукції в Одеському регіоні.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні аспекти розвитку зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Методи дослідження випускної роботи складають теоретичні положення економічної науки, наукові праці вітчизняних та закордонних вчених. При написанні роботи використано загальнонаукові та спеціальні методи: узагальнення та синтезу, порівняльного, статистичного та економічного аналізу, графічні методи. Робота здійснена з використанням офісного пакету MS Office - Microsoft Excel.

Інформаційну базу дослідження становили Законодавчі і нормативні Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів, статистичні матеріали Державного комітету статистики України, Головного управління статистики в Одеській області, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених.

Обсяг і структура роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

На сьогодні зовнішня торгівля є одним із найважливіших напрямків зовнішньоекономічної стратегії для будь-якої країни світу, адже вона забезпечує значні надходження до загальнодержавного бюджету.

Експорт продукції є одним із показників розвитку галузі, що вказує на динамічні та структурні зміни. Сучасні процесів інтернаціоналізації світового економічного розвитку не мінують і Україну, яка поступово входить до міжнародної системи економічні відносини.

Саме з допомогою торгівлі держава має можливість розвивати ті галузі діяльності на яких вона спеціалізується, а також імпортувати ті товари, що є для неї важливими, але які вона не в змозі виготовляти самостійно чи ті, що є нижчої якості в порівнянні з іншими державами. Згідно з сучасними теоріями міжнародної торгівлі, промислово розвинені країни повинні спеціалізуватися на продажі технологічно складних товарів. Також ці теорії стверджують, що торгують між собою переважно ті країни які мають приблизно однаковий рівень індустріального розвитку.

Щодо нашої країни можна сказати, що зовнішня торгівля в Україні і зокрема в Одеському регіоні розвивається нерівномірно і є ще чимало проблем, які потребують вирішення. Показники імпорту товарів є вищими, ніж показники експорту. Основними експортними галузями для нашої держави сьогодні є: агропромисловий комплекс, чорна та кольорова металургія, хімічна промисловість.

Роль України на світовій торгівельній арені є незначною. Структура зовнішньої торгівлі не стимулює українську економіку до розвитку, тому без обов'язкових реформ у політиці держави та зміни зовнішніх орієнтирів буде не можливо змінити місце України у світовому торговому просторі. Вся увага України повинна бути спрямована на розвиток співробітництва з індустріально розвиненими країнами і міжнародними організаціями та співтовариствами, залучення іноземних інвестицій у сферу виробництва, просування конкурентоспроможних товарів на закордонні ринки.

Одеський регіон вважається прибережним, містить найбільшу кількість портів в Україні, має важливе значення для міжнародних водних шляхів. На його території є широкий вихід на Чорне море і на великі річкові маршрути - Дунай, Дністер, Дніпро і Дон. Міжнародний водний шлях Дунаю - це найкоротший вихід з Європи на Чорне море, річка Дністер грає важливу роль в логістиці Молдови і Чорного моря, Дніпро - з'єднується з Центральної України і Білоруссю.

Агропромисловий комплекс відіграє значну роль в економіці Одеської області і має такі основні напрямки, як вирощування зерна і худоби. Земельні ресурси представлені в основному чорноземними ґрунтами, що в поєднанні з м'яким кліматом дозволяє отримати задовільні результати від сільського господарства. Виробляються соняшник, виноград, птиця, свині.

Ринок Європи - сьогодні ключова мета для вітчизняного сільського господарства. Економіка України на 50% залежить від експорту, а майже третина нашого експорту - продукція сільського господарства. Це означає, що добробут українців, економічна стабільність (і, звичайно, курс долара) зараз багато в чому визначаються тим, скільки кукурудзи, пшениці, соняшникової олії, сиру та інших видів сільськогосподарської продукції наша країна зможе продати іншим державам. У свою чергу, розвиток експорту буде залежати від того, наскільки вдало ми зможемо торгувати саме з Європою - найбільшим ринком продовольства в світі. Уже кілька років вона закупає українську сільгосппродукцію майже на 5 млрд дол. на рік.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та країнами ЄС (далі – Угода), а також створення в рамках цієї Угоди Зони вільної торгівлі (ЗВТ) з Європейським Союзом є важливими чинниками розвитку аграрної галузі, оскільки для України відкриваються перспективи поступового освоєння ринку країн ЄС вітчизняними компаніями, підвищення рівня якості, безпечності, екологічних характеристик української продукції АПК, покращення стану продовольчої безпеки держави. Тому для України постає завдання вироблення механізмів державної політики щодо підвищення ефективності використання

наявного потенціалу аграрного сектору економіки, його адаптації до нових умов, у т.ч. з урахуванням можливих ризиків, які виникатимуть внаслідок лібералізації зовнішньоторговельних відносин з європейськими країнами.

Список використаних джерел:

1. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sum.in.ua>
2. Алексєєва Я.В. Заходи державного регулювання продовольчої безпеки / Я.В.Алексєєва // Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. – Х. : ХАРІДУ НАДУ, 2015. – № 2(49). – С. 183–188.
3. Алексєєва Я.В. Створення зони вільної торгівлі з ЄС та її вплив на 198 продовольчу безпеку регіону / Я.В. Алексєєва // Сучасні тенденції розвитку публічного управління: теорія та практика: всеукр.наук.-практ. конф. за міжнар. уч., 2 листопада 2012 р. : тези доп. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2012. – С. 19–20.
4. Алексєєва Я.В. Створення зони вільної торгівлі з ЄС та її наслідки для продовольчої безпеки / Я.В. Алексєєва // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2013. – № 1(53).– С. 47–50.
5. Барилевич О. М. Стан та проблеми розвитку сільського господарства України / О. М. Барилевич. // Молодий вчений. – 2015. – №8. – С. 36–39.
6. Білоцерківець В. В., Завгородня О. О., Лебедева В. К. та ін. Міжнародна економіка. Підручник./ За ред. А. О. Задоя, В. М. Тарасевича – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 416 с.
7. Глобалізація світової економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buklib.net/books/30225/>
8. Головне управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://od.ukrstat.gov.ua>
9. Дегтерев Д.А. Особливості державного регулювання експортної діяльності зарубіжних держав в ХХІ столітті // - Російський зовнішньоекономічний вісник. - 2011 року - №11. - С.112
10. Державна фіскальна служба України, розділ 5 Митні режими,

Глава 15 Експорт [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://sfs.gov.ua>

11. Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право / Авер'янов В. Б., Дерезь В. А., Ославський М. І. та ін.; За ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Юстиніан, 2007.

12. Дроздова Г. М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства: навч. посіб. / Г. М. Дроздова. – Київ : ЦУЛ, 2004. – 172 с.

13. Експорт Одеської області в минулому році склав півтора мільярда доларів США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://izbirkom.org.ua>

14. Експорт товарів з Дніпропетровської області в ЄС за 2016 рік виріс на рекордні 23% [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.litsa.com.ua/show/a/37187>

15. Закон України про зовнішньоекономічну діяльність Стаття 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/pro_zovnishn_oekonomichnu_diyal_nist/statja-1.htm

16. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2012 році. Статистичний збірник / Відповідальний за випуск А.О.Фризоренко. – К., 139 с.

17. Камолов, С.Г. Про експортної орієнтації ВЕС // БИКИ. - 1997. - №139. - С. 2-3.

18. Кириченко О. А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності : Навч. посіб. — 3-тє вид., перероб. і доп. / О. А. Кириченко. – К. : Знання-Прес, 2002. – 384 с.,

19. Лагодієнко В.В. Щодо напрямів державної підтримки агропромислового виробництва при вступі України в СОТ./ Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2007. - №3. - т.1. - С.168-179.

20. Міжнародні економічні відносини / за ред.. Ю.Г.Козак, Притула Н.В. А.С Момотенко, А.А.Ящук / М.А.Заєць, Т.Sporek, А.Gribincea , Т. Shengelia, О.М.Коваленко / Одеса: «Плутон», 2016

21. Мальцев, А.А. Зовнішньоекономічні відносини: компроміс інтересів або «вотчина» територій // Зовнішня торгівля. - 1998. - № 9. - С. 38-41.
22. Мартинов А.Ю. Світова організація торгівлі // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2012. — Т. 9 : Прил — С. — С. 478.
23. Мельник Т.М. Міжнародна торгівля товарами в умовах глобальної конкуренції: монографія К.: КНТЕУ, 2007 – 165с.
24. Метод SWOT аналізу в стратегічному управлінні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://powerbranding.ru/biznes-analiz/swot/>
25. Мироедов, А. А. Управління експортним потенціалом регіона / А. А. Мироедов, И. И. Савельєв. – М. : Статистика Росії, 2012. – 264 с
26. Міжнародна економічна інтеграція / Д. Г. Лук'яненко. – К. : КДЕУ, 1996.
27. Мосейко, В., Азміна, Ю. Многофакторная оцінка експортного потенціалу малих і середніх підприємств регіону // Вісник Волгоградського державного університету. Серія 3. Економіка. Екологія, 2012. - №2 (21). - С. 63-71.
21. Борисюк Н.К., Прудко Р.М. Розвиток експортного потенціалу регіону з метою його інтеграції в світову спільноту /Н.К. Борисюк, Р.М. Прудко // Взаємодія реального та фінансового секторів в трансформаційній економіці. Матеріали Міжнародної наукової конференції. - Оренбург: ІПК ГОУ ОДУ, 2008. - С. 525-528
28. Музиченко А. С. Моделі взаємодії влади та бізнесу в умовах ринкової економіки / Музиченко А. С., Бержанір А. Л. // Сталий розвиток економіки : міжнар. наук.-вироб. журн. – 2013. – № 4. – С. 24–28.
29. Основні вимоги законодавства ЄС до безпеки та якості товарів / Представництво України при ЄС та Європейського співтовариства з Атомної енергії: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/Ukraine++EU+export-import+helpdesk+/Non->

tariff+regulation/Technical+Regulation

30. Основні напрямки регіональної політики для розвитку експортного потенціалу підприємств сировинної галузі / Е.П. Андріанова, А.П. Первушкина // Регіональна економіка: теорія та практика. – 2010. – №9. – С. 8–13.
31. Осташко Т. О. Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ / Т. О. Осташко, Л. Ю. Волощенко, Г. В. Ленінова ; відпов. ред. В. О. Точилі ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К. : [б. в.], 2010. – 208 с
32. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
33. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minfin.gov.ua>.
34. Оцінка впливу Угоди про асоціацію / ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2014/08/summary_rus.pdf
35. Оцінка наслідків угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС: (міжнародний центр перспективних досліджень «Київ-2007») [Електронний ресурс] / Ольга Шумило // Навчальний посібник -2007 – с. 55-89 – Режим доступу до журн.: <http://icps.com.ua/>
36. Павленко О. Україна на зовнішніх аграрних ринках. Як компенсувати втрату ринку РФ [Електронний ресурс] / Олексій Павленко – Режим доступу до ресурсу: http://www.epravda.com.ua/columns/2015/09/23/560722/view_print/.
37. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/2755-17.
38. Правове регулювання імпорту та експорту в ЄС http://pidruchniki.com/78723/pravo/pravove_regulyuvannya_importu_eksportu
39. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/>

40. Програма соціально- економічного та культурного розвитку Одеської області на 2018 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://oda.odessa.gov.ua>
41. Продовольча безпека в Україні погіршилася. Огляд основних індикаторів за 2015 рік. / Економічний дискусійний клуб. : [Електронний ресурс]. 220 – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/prodovolcha-bezpeka-v-ukrayini-pogirshylasya-oglyad-osnovnyh-indykatoriv-za-2015-rik>
42. ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ У РЕЖИМІ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ З ЄС: ДЕРЖАВНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЗОРОСТІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nung.edu.ua/files/attachments/alekseeva_dis_0.pdf
43. Продовольча безпека: світові тенденції та національні особливості : матер. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25 вересня 2014 р.) / Кафедра економіки промисловості Одеської націон. акад. харчових технологій. – Одеса : Фенікс, 2014. – 182 с
44. Рекомендації Ради Європи від 21.02.2002 р. № R(2002)2 «Про доступ до офіційних документів» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a33
45. Світова торгова організація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/wto/>
46. Система державної підтримки експорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/zakon_v_sferi_zed//4596.html
47. Словник економічних термінів Васильєва. 2012 [Електронний ресурс].– Режим доступу : <https://slovar.cc/ekon/vasilev/2346806.html>
48. Стало відомо, які регіони України є лідерами росту економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.finance.ua>
49. Стаття 2. Митна політика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/komentar/muto/358-glava1/5231--2---.html>
50. Торгова політика [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://buklib.net/books/33228/>

51. Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk>.

52. Управління зовнішньоекономічною діяльністю: Навч. посіб. / За заг. ред. А.І. Кредісова; Пер. з рос. Н. Кіт, К. Серажим. - К., 1997. - 448 с

53. Ціни | АПК-Інформ Онлайн [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.apk-inform.com/ru/prices>